Påföljdsbestämning

En lärobok om straff
och andra reaktioner på brott

Supplement november 2026

Tova Bennet
Martin Sunnqvist
Linnea Wegerstad
Christoffer Wong

Studentlitteratur

Läroboken *Påföljdsbestämning* gavs ut våren 2026 och återspeglar rättsläget den 1 juli 2025. Efter bokens publicering har ett stort antal ändringar gjorts i de lagar som berörs i boken. Detta supplement syftar till att informera läsarna om lagändringarna och ge en aktuell bild av rättsläget per den 1 november 2026.

Supplementet ger endast en översikt över de nya bestämmelserna och ska läsas tillsammans med läroboken och aktuell lagtext. Det ersätter inte boken, som fortfarande är det läromedel som förklarar påföljdssystemets systematik. Supplementet följer bokens kapitelordning och beskriver de nya bestämmelser som har kommit till och i förekommande fall vad de har ersatt, utan att bestämmelserna behandlas i detalj. Några nyheter (säkerhetsförvaring, villkorlig frigivning från fängelse och ungdomspåföljderna) behandlas dock mer ingående.

Ett antal lagändringar har beslutats av riksdagen men har ännu inte trätt i kraft. För att tydliggöra vad som är nu gällande rätt och vad som för närvarande inte är i kraft nämns den sistnämnda kategorin av lagstiftning i ett särskilt avsnitt i slutet av varje kapitel.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

Kapitel 1 Påföljdsbestämning i straff- och straffprocessrätt

Kapitlets skildring av straff- och påföljdssystemets aktörer, struktur och process har inte påverkats i någon avsevärd utsträckning genom påföljdsreformen under 2025/26. Lagändringarna innebär dock att vissa konkreta uppgifter om vilka påföljder som finns och regler kring dess tillämpning behöver uppdateras.

En ny påföljd, *säkerhetsförvaring*, har införts i 1 kap. 3 § brottsbalken som en särskild tidsobestämd, frihetsberövande påföljd. Den regleras närmare i 33 kap. brottsbalken;[1] mer om detta i kapitel 4, där även de nya reglerna om elektronisk övervakning och villkorlig frigivning från fängelse beskrivs. Straffmätningen har påverkats av strängare straffskalor, nya omständigheter av särskild betydelse och en skärpt syn på återfall; se kapitel 5. De nya påföljdsformerna har påverkat påföljdsvalet; se kapitel 6.

En större reform har genomförts av ungdomspåföljder, bland annat slopandet av sluten ungdomsvård, sänkt straffbarhetsålder för vissa brott samt vissa regler om straffmätning; dessa ändringar beskrivs nedan i kapitel 7.

Lagändringarna under 2025/26 har inte påverkat de avsnitt som berör straffprocessen och forskningsfältet.

Kapitel 2 Straffets funktion och rättfärdigande

Reformerna under 2025/26 visar en fortsatt förskjutning i fråga om vilka intressen som lyfts fram av lagstiftaren när det gäller straffets funktion och rättfärdigande.

I förarbetena till den nya påföljden *säkerhetsförvaring* betonas att intresset att förhindra framtida allvarlig brottslighet och bedömning av risk för återfall har fått större vikt i förhållande till brottets straffvärde.[2]

1 SFS 2026:253 (ikraftträdande 15 april 2026), prop. 2025/26:95.
2 Se prop. 2025/26:95 och SOU 2024:48.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

Påföljden ger uttryck för att individualprevention ges företräde framför principerna om lika straff för lika brott och proportionalitet mellan brott och påföljd, men även mer absoluta idéer om straff förekommer som motiv till riskbaserade ingripanden, som hänvisningar till brottsoffers trygghet och upprättelse. Den successiva skärpningen av villkorlig frigivning återspeglar också ett ökat fokus på samhällsskydd, och här har även förtjänst (brottslingar ska avtjäna sitt (fulla) straff) blivit en tydligare del av motiveringen för de nya regler som innebär längre tid i anstalt.[3]

Det finns även hänvisningar till både samhällsskydd och brottsoffers upprättelse och trygghet i motiveringarna till ny lagstiftning om dubbla straff för brott i kriminella nätverk[4] och skärpningar av reglerna om straff vid återfall[5]. Detsamma gäller reformerna av ungdomspåföljder: där förekommer såväl preventiva idéer om att reformerna ska syfta till att minska problemet med att unga begår allvarliga brott till mer absoluta, eller kanske kommunikativa, idéer om att straffsystemet för att vara trovärdigt bör straffa unga lagöverträdare hårdare.[6]

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

Kapitel 3 Från absoluta straff till straffvärdebedömning inom straffskalor

Den rättshistoriska skildringen av idéströmningar och rättsutveckling påverkas inte av lagändringarna 2025/26. De reformer som genomförts ger visserligen nytt material för en djupare analys av frågan hur straffvärde, proportionalitet, återfall, samhällsskydd med mera förhåller sig till varandra; det är emellertid för tidigt att uttala sig om reformernas betydelse i ett längre rättshistoriskt perspektiv.

3 Prop. 2025/26:34.
4 Prop. 2025/26:218.
5 Prop. 2025/26:181.
6 Prop. 2025/26:132 och prop. 2025/26:293.

Kapitel 4 Straff, övriga påföljder och andra rättsverkningar av brott

Allmänt om påföljderna och andra verkningar av brott

Säkerhetsförvaring har tillkommit som påföljd.[7] Någon större reform har inte genomförts beträffande böter, förverkande och företagsbot. Gällande andra rättsverkningar har reglerna om utvisning på grund av brott och om återreseförbud skärpts genom ändringar i 8 a kap. utlänningslagen (2005:716).

Säkerhetsförvaring

Sedan 15 april 2026 gäller *säkerhetsförvaring* enligt 33 kap. brottsbalken som en tidsobestämd frihetsberövande påföljd. Om verkställighet av denna påföljd finns bestämmelser i lagen (2026:252) om verkställighet av säkerhetsförvaring.[8]

Förutsättningarna för att döma ut säkerhetsförvaring anges i 33 kap. 1 § brottsbalken:

> Den som har begått brott som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid får dömas till säkerhetsförvaring, om
>
> 1. brottsligheten är av sådant allvar att han eller hon skulle ha dömts till fängelse i fyra år eller mer om påföljden hade bestämts till fängelse,
>
> 2. brottsligheten utgör återfall efter tidigare brottslighet som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid och som är av sådant allvar som anges i 1, och
>
> 3. han eller hon har dömts till en frihetsberövande påföljd för den tidigare brottsligheten genom en dom som har fått laga kraft.
>
> II Till säkerhetsförvaring får även den dömas som vid ett och samma tillfälle döms för upprepad brottslighet som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid, om den brottsligheten är av sådant allvar att han eller hon skulle ha dömts till fängelse i sex år eller mer om påföljden hade bestämts till fängelse.

7 Se 1 kap. 3 § och 30 kap. 1 § brottsbalken, SFS 2026:253 (ikraftträdande 15 april 2026) och prop. 2025/26:95.

8 SFS 2026:253 respektive SFS 2025:252 (ikraftträdande 15 april 2026), prop. 2025/26:95.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

[III] För att påföljden ska få bestämmas till säkerhetsförvaring enligt första eller andra stycket krävs också

1. att det finns en påtaglig risk för återfall i allvarlig brottslighet som innefattar angrepp mot annans liv, hälsa, frihet eller frid, och

2. att det inte är tillräckligt med fängelse på viss tid eller andra åtgärder för att motverka risken för återfall i allvarlig brottslighet.

[IV] Påföljden får inte bestämmas till säkerhetsförvaring om det finns skäl att döma till fängelse på livstid eller rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

Säkerhetsförvaring kan alltså ersätta ett tidsbestämt fängelsestraff i vissa fall där den dömde har återfallit i allvarlig brottslighet mot person. För att påföljden ska kunna dömas ut krävs både att det finns en påtaglig risk för fler återfall i allvarlig brottslighet och att ett tidsbestämt fängelsestraff inte anses vara tillräckligt för att motverka återfall.

Rätten ska som huvudregel inhämta en särskild riskutredning från Rättsmedicinalverket som underlag för ett beslut att utdöma säkerhetsförvaring som påföljd. I domen ska en *minimitid* (högst 18 år) fastställas, motsvarande det fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut, och en *ramtid* som överstiger minimitiden med 4–6 år. Det är Kriminalvården som sköter verkställigheten av säkerhetsförvaring och påföljden avtjänas under frihetsberövande i kriminalvårdsanstalt. När ramtiden är slut ska personen som huvudregel friges, men på åklagarens ansökan kan ramtiden förlängas med högst 3 år i taget när detta är absolut nödvändigt för att avhålla den dömde från att återfalla i allvarlig brottslighet mot person. Det finns ingen begränsning för hur många gånger en sådan förlängning kan göras. En förlängning på 1 år kan beslutas för att möjliggöra en ändamålsenlig utslussning. När minimitiden är slut kan den dömde ansöka om villkorad utslussning under kontroll och stöd. Beslut om villkorad utslussning fattas av domstol efter att ytterligare en individuell riskutredning har genomförts.

Villkorlig frigivning från fängelse

Sedan den 1 januari 2026 ska den som avtjänar ett tidsbestämt fängelsestraff på minst 6 år som huvudregel friges villkorligt efter tre fjärdedelar av strafftiden (jämfört med två tredjedelar före lagändringen). Möjligheten

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

att skjuta upp frigivning har utvidgats vid misskötsamhet och vid konkret och beaktansvärd risk för nya allvarliga brott. Prövotiden efter frigivning är som utgångspunkt minst 2 år och kan förenas med övervakning och föreskrifter.[9]

Elektronisk verkställighet

Den tidigare lagen om intensivövervakning med elektronisk kontroll har ersatts av lagen (2025:1053) om verkställighet av fängelsestraff med elektronisk övervakning.[10] Fängelsestraff om högst 1 år och 6 månader får, efter Kriminalvårdens lämplighetsprövning, verkställas med elektronisk övervakning i bostaden eller i ett kontrollerat boende.

Beslutade ändringar som ännu inte trätt i kraft

Riksdagen har beslutat att tre fjärdedelar av strafftiden även ska gälla successivt för kortare fängelsestraff från den dag som regeringen bestämmer.[11] Vidare har en ny ordning med *villkorligt fängelse* och *tilläggssanktioner* beslutats, som ska ersätta dagens villkorlig dom och skyddstillsyn, också detta från den dag som regeringen bestämmer.[12]

Kapitel 5 Straffmätning

Den omfattande reformen av straffskalorna med skärpta straff för ett stort antal brott trädde i kraft den 1 augusti 2026. Den gemensamma straffskalan för flerfaldig brottslighet har höjts i enlighet med den nya lydelsen för 26 kap. 2 § brottsbalken (se nedan). Fängelse på livstid kan i vissa fall bestämmas som gemensamt straff vid flera mycket allvarliga brott.[13]

9 SFS 2026:1414 (ikraftträdande 1 januari 2026), prop. 2025/26:34.
10 SFS 2025:1053 (ikraftträdande 1 januari 2026), prop. 2024/25:202.
11 SFS 2025:1415 och SFS 2025:1416, prop. 2025/26:34.
12 SFS 2026:1653 och SFS 2026:1654, prop. 2025/26:297.
13 SFS 2026:1318 (ikraftträdande 1 augusti 2026), prop. 2025/26:218.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

26 kap. 2 § brottsbalken:

> Fängelse får användas som gemensamt straff för flera brott, om fängelse kan följa på något av brotten.
>
> II Fängelse på viss tid får sättas över det högsta maximistraffet enligt straffskalorna för brotten. Straffet får dock inte vara mer än dubbelt så högt som detta eller högre än maximistraffen sammanlagda med varandra, om inte annat följer av 2 a eller 3 §. Det får inte heller överstiga arton år.
>
> III Vid tillämpningen av andra stycket ska bötesstraff anses motsvara fängelse i en månad.
>
> IV Om mer än ett av brotten har ett maximistraff som uppgår till fängelse i tolv år får det dömas till fängelse på livstid.

Punkten 6 i 29 kap. 2 § brottsbalken har ändrats på så sätt att det förhållandet att brottsligheten utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form utgår som försvårande omständighet. Detta förhållande beaktas i stället som synnerligen försvårande enligt 2 a §.[14]

En ny 29 kap. 2 a § brottsbalken har införts som reglerar synnerligen försvårande omständigheter för brott med anknytning till organiserad brottslighet eller en grupp som utövar allvarlig brottslighet.[15] Bestämmelsen har följande lydelse:

> Som synnerligen försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska det, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, beaktas om brottet utgjort ett led i
>
> 1. en brottslighet som utövats i organiserad form, eller
>
> 2. verksamheten inom en grupp av personer som utövat allvarlig brottslighet.
>
> II Detsamma gäller om brottet inneburit eller, om det rört sig om försök, förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt omfattat ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person eller en uppsåtligen framkallad fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom och brottet
>
> 1. har innefattat användning av skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne och begåtts på allmän plats eller en annan plats där människor brukar samlas eller har samlats eller, om det rört sig om försök,

14 SFS 2026:1318 (ikraftträdande 1 augusti 2026), prop. 2025/26:218.
15 SFS 2026:1318 (ikraftträdande 1 augusti 2026), prop. 2025/26:218.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

förberedelse eller stämpling till brott, gärningsmannens uppsåt omfattat att det fullbordade brottet skulle begås på ett sådant sätt, eller

2. har haft bakgrund i eller varit ägnat att framkalla en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämne eller annat liknande ämne används.

III I fall som avses i första eller andra stycket ska straffvärdet bedömas som dubbelt så högt som det annars hade varit, om inte den tilltalades roll i verksamheten eller övriga omständigheter motiverar en annan bedömning.

Huvudregeln i 29 kap. 4 § brottsbalken om att rätten, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ska ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott är alltjämt gällande, men 2026 års lagändring har utökat och tydliggjort de omständigheter som rätten särskilt ska beakta. Paragrafen har också fått en ny disposition.[16]

Ungdomsreduktion har minskats för lagöverträdare som begått brott före 18 års ålder och avskaffats för brott som begåtts mellan 18 och 20 år;[17] se kapitel 7). 29 kap. 7 § brottsbalken har numera följande lydelse:

Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt arton år ska hans eller hennes ungdom beaktas i skälig omfattning vid straffmätningen. Vid denna bedömning ska hänsyn tas till den tilltalades ålder vid tidpunkten för brottet och till brottstypen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

II För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i arton år.

Beslutade ändringar som ännu inte trätt i kraft

Riksdagen har beslutat om en ny systematik för straffmätning och påföljdsbestämning.[18] Nuvarande 29 kap. brottsbalken ersätts med ett nytt 28 kap. brottsbalken. Tillkommande brott vid flerfaldig brottslighet kommer att ges större genomslag och flera billighetsskäl kommer att tas bort. Bestämmelserna träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.

16 SFS 2026:924 (ikraftträdande 2 juli 2026), prop. 2025/26:181.
17 SFS 2026:1528 (ikraftträdande 10 september 2026), prop. 2025/26:293.
18 SFS 2026:1654, prop. 2025/26:297.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

Kapitel 6 Påföljdsval

De flesta reglerna för påföljdsval är fortsatt tillämpliga fram till dess regeringen bestämmer att systemet med villkorligt fängelse ska träda i kraft. Den nya påföljden säkerhetsförvaring innebär dock att ytterligare en påföljd blir tillgänglig. Reformen med höjda straffskalor och nya försvårande omständigheter kommer också att ha effekt på påföljdsvalet, eftersom det nya, högre straffvärdet för dessa brott kan innebära att annan påföljd än fängelse är utesluten.

Beslutade ändringar som ännu inte trätt i kraft

Riksdagen har beslutat att avskaffa presumtionen mot fängelse och ersätta villkorlig dom och skyddstillsyn med villkorligt fängelse, förenat med till exempel dagsböter, samhällstjänst eller övervakning enligt den nya lagen (2026:1653) om verkställighet av villkorligt fängelse. Systemet träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.[19]

Kapitel 7 Påföljder för unga lagöverträdare

Omfattande ändringar har skett på området påföljder för unga lagöverträdare. Den ändring som fått störst uppmärksamhet är sänkningen av straffbarhetsåldern för vissa brott från 15 till 14 år. Sänkningen är tillfällig och gäller i fem år. Införandet av ungdomsfängelse (för att ersätta sluten ungdomsvård) är en annan betydelsefull reform. Även bestämmelser om ungdomsreduktion och innehållet i ungdomspåföljderna har ändrats under 2025/26.

Straffbarhetsålder

Straffbarhetsåldern i Sverige är alltjämt 15 år enligt huvudregeln i 1 kap. 6 § första stycket brottsbalken. Ett tillfälligt undantag har införts som innebär

19 SFS 2026:1654, prop. 2025/26:297.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

att straffbarhetsåldern sänks till 14 år för vissa allvarliga brott.[20] 1 kap. 6 § brottsbalken har numera följande lydelse:

> För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt femton år får det inte dömas till påföljd.
>
> II För brott som någon har begått när han eller hon var fjorton år får det dock dömas till påföljd om
>
> 1. det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år, eller
>
> 2. det är fråga om försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott som avses i 1.

Ungdomsreduktion

Före 2026 års lagändring skulle, enligt 29 kap. 7 §, den tilltalades ungdom beaktas i skälig omfattning vid straffmätningen för ungdomar som begått brottet innan han eller hon fyllt 21 år. Den ungdomsreduktion för tilltalade som begått brottet mellan 18 och 20 års ålder har slopats genom reformen, vilket innebär att bestämmelsen endast gäller lagöverträdare som inte fyllt 18 år vid gärningstillfället. 29 kap. 7 § brottsbalken har numera följande lydelse:

> Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt arton år ska hans eller hennes ungdom beaktas i skälig omfattning vid straffmätningen. Vid denna bedömning ska hänsyn tas till den tilltalades ålder vid tidpunkten för brottet och till brottstypen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.
>
> II För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i arton år.

Fängelse ersätter sluten ungdomsvård

Den tidigare påföljden ”sluten ungdomsvård” har slopats; sedan den 1 juli 2026 ska den som begått brott innan han eller hon fyllt 18 år som huvudregel dömas till fängelse om rätten finner att en frihetsberövande påföljd

20 SFS 2026:1528 (ikraftträdande 10 september 2026), prop. 2025/26:293.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

är nödvändig.[21] Kravet enligt 30 kap. 5 § brottsbalken på synnerliga skäl för att döma ut fängelse för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år har inte ändrats.

Skärpta villkor för ungdomspåföljder

32 kap. 4 § brottsbalken har ändrats på så sätt att reaktioner mot misskötsamhet skärpts, bland annat genom en varning eller genom att *ungdomsvård* eller *ungdomstjänst* kan undanröjas på ansökan av åklagare. Ungdomsövervakning har också blivit mer ingripande genom utvidgade möjligheter till hemarrest, vistelsebegränsning och kontroll.[22]

Beslutade ändringar som ännu inte trätt i kraft

Den tillfälliga sänkningen av straffbarhetsålder till 14 år upphör att gälla den 10 september 2031; på samma dag träder SFS 2025:1555 i kraft, som återställer 1 kap. 6 § brottsbalken till sin lydelse före 2026 års lagändring. Det finns flera ändringar i 32 kap. brottsbalken som träder i kraft den 1 och 2 januari 2027 med anledning av ändringar i den socialrättsliga lagstiftningen på ungdomsvårdens område.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

Kapitel 8 Påföljder vid allvarlig psykisk störning

Bestämmelsen om påföljdsval vid allvarlig psykisk störning i 30 kap. 6 § brottsbalken har ändrats på så sätt att huvudregeln – att en annan påföljd än fängelse ska väljas i första hand – är tillämplig även på säkerhetsförvaring.[23] Detsamma gäller fängelseförbudet i bestämmelsens andra stycke, som nu också är ett förbud mot att döma ut säkerhetsförvaring. Denna ändring kan få betydelse för hur bestämmelsen tolkas och tillämpas i fall där det finns risk för återfall i allvarlig brottslighet. Tidigare stod påföljdsvalet då

21 SFS 2026:516 och SFS 2026:530 (ikraftträdande 1 juli 2026), prop. 2025/26:132.
22 SFS 2026:1528 (ikraftträdande 10 september 2026), prop. 2025/26:293.
23 SFS 2026:253 (ikraftträdande 1 juli 2026), prop. 2025/26:132.

mellan rättspsykiatrisk vård och fängelse, men nu kan valet även stå mellan rättspsykiatrisk vård och säkerhetsförvaring.

Den nya påföljden säkerhetsförvaring och de utvidgade möjligheterna att skjuta upp villkorlig frigivning har även fått stor betydelse för den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten. Rättsmedicinalverket ska nu göra riskbedömningar inför både dom till säkerhetsförvaring och beslut om villkorlig frigivning. Frågor om hur risk för återfall bör bedömas och kommuniceras till rättsliga beslutsfattare upptar därmed en betydligt större del av den rättspsykiatriska expertisen. Dessa förändringar ställer också högre krav på att juristers kunskaper om risk och riskbedömningar så att de ska kunna göra riktiga och rättssäkra bedömningar.

Beslutade ändringar som ännu inte trätt i kraft

Ett nytt 31 kap. med rubriken ”Om påföljder för lagöverträdare med en allvarlig psykisk störning” har beslutats av riksdagen. Bestämmelserna träder i kraft den dag som regeringen bestämmer.[24]

Kapitel 9 Internationell verkställighet

Två nya lagar har kommit till:

Lagen (2026:786) om nordisk verkställighet i brottmål har ersatt 1963 års nordiska verkställighetslag. Den nya lagen reglerar i ett samlat system flera slags påföljder, bland annat böter, förverkande, fängelse och övervakningar.[25]

Lagen (2026:983) om tillfällig verkställighet av svenska fängelsestraff utomlands innebär att Kriminalvården numera får besluta att ett svenskt fängelsestraff ska verkställas utomlands.[26]

24 SFS 2026:1654, prop. 2025/26:297.
25 SFS 2026:786 (ikraftträdande 1 juli 2026); prop. 2025/26:144.
26 SFS 2026:983 (ikraftträdande 3 juli 2026), prop. 2025/26:185.

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR